

költségek átvállalása, új lakáshoz juttatás stb.) nyújtanak. Az öregségi korhatárhoz közelálló vagy a föld alatt végzett munka során legalább 50%-ban csökkent munkaképességűvé vált dolgozók például nyugellátásban részesíthetők.

Összefoglalva az eddigieket megállapíthatjuk, hogy a népgazdaság fejlődésével párhuzamosan és összhangban nyugdíjbiztosítási rendszerünk is állandóan fejlődött és – a megoldásra váró problémák ellenére is – a tények azt bizonyítják, hogy hazánkban fejlett nyugdíjrendszer van. A fejlődés a társadalom valamennyi rétegének életkörülményeit kedvezően befolyásolja. Nyugdíjbiztosítási rendszerünk lényegében az egész társadalomra kiterjed, és egyre kedvezőbbé válik. A kisipari szövetkezeti tagokra is például a bérből és fizetésből élő dolgozókra vonatkozó nyugdíjbiztosítás vonatkozik, 1951. július elsejétől.

A családi pótlék

In: Gál László et al.: Szociálpolitikánk két évtizede. Budapest, 1969, Táncsics. 71–78.

Magyarországon 1912 óta létezett családi pótlék, azonban a második világháborút megelőzően ennek összege és lefedettségi köre rendkívül alacsony volt. 1946-ban – a korábbi 14 éves korhatárral szemben – már a 16 évnél fiatalabb gyermekek után is folyósítottak családi pótléket járulékfizetés ellenében. A családi juttatások közt a legfontosabb támogatásokat a családi pótlék és az anyasági segély összegei jelentették. Mindkét juttatás esetében a színvonal folyamatosan emelkedett 1945 után. Az 1967-től folyósított gyermekgondozási segély az anyák foglalkoztatottságát kívánta elősegíteni, nem kis mértékben munkaerőpiaci megfontolásoknak megfelelően. A családi juttatások viszonylag stabil összeget jelentettek a szociális kiadásokon belül. A GDP-hez viszonyított szociális kiadások 12,2%-át adták 1960-ban, 1980-ban pedig 13,3%-át. Ennek következtében a juttatások összege a kiadások dinamikus növekedését követve a korszakban folyamatosan emelkedett. A családi pótlék összege 201 Ft volt 1960-ban, 1987-ben viszont már 1399 Ft.

A családipótlék-rendszer kialakításánál több szempontra kellett figyelemmel lenni. Mindenekelőtt arról kellett gondoskodni, hogy a családi pótlékre jogosultság minden munkaviszonyban álló dolgozóra kiterjedjen; egységes legyen a jogosultság feltétel és mértéke; a családi pótlékkal kapcsolatos ügyeket decentralizáltan, a dolgozók bevonásával és ellenőrzésével oldják meg.

Az 1946. évi családipótlék-rendelet már valamennyi ipari és háztartási dolgozóra, házfelügyelőre kiterjesztette a családi pótlékre jogosultságot és a korhatárt a gyermek 14. életévétől a 16. életév betöltéséig felemelte. Bővítette a családi pótlékre jogosult gyermekek körét és a családi pótlék összegét minden dolgozó kategóriára egységesen állapította meg. Ezzel megszüntette a fizikai és szellemi dolgozók családi pótléka közötti méltánytalan megkülönböztetést.

A rendelet a családi pótlékra való jogosultságot a biztosításra kötelezett munkaviszonyához kötötte. Tehát nem az üzem jellege vagy a foglalkoztatott dolgozók létszáma, hanem a társadalom érdekében kifejtett munka lett a családi pótlék alapja. Ezzel egyidejűleg a családi pótlékra jogosultság feltétele a társadalombiztosítás betegségi biztosításának alapvető feltételével lett azonos. [...] A családi pótlék a korábbi, elkülönült és korlátozott kereteiből kilépett, társadalombiztosítási szolgáltatássá vált.

A családi pótlékra jogosultak köre a pénzreformtól a gazdasági lehetőségekkel összhangban szélszerte is emelkedett, kiterjesztették a családi pótlékot a nevelt gyermekekre, a testvérré, az unokára; orvosolták a mezőgazdasági dolgozók jelentős rétegének régi sérelmét: családi pótlékra váltak jogosulttá az állami gazdaságok állandó, valamint legalább hat hónapi időre vagy hat hónapi meghatározott munkára szerződött mezőgazdasági dolgozói is. 1948-tól – átmenetileg – a gyermekek számának növekedésétől függően – emelkedően állapították meg a családi pótlék összegét.

Mindazok az üzemek, vállalatok, hivatalok, amelyek rendszeresen legalább 100 betegségi biztosításra kötelezett dolgozót foglalkoztattak, 1952. január elsejétől kötelesek voltak ellátni a családi pótlék megállapításával és folyósításával kapcsolatos ügyviteli tennivalókat is. [...] A családi pótlékkal kapcsolatos feladatok intézésének, ellenőrzésének széles körű demokratizálása nagy felelősséget rótt azokra, akik a közösség megbízásából elvállalták a rendelkezésre álló anyagi eszközök felhasználásának ellenőrzését, illetve a vitás ügyek elbírálását.

Az 1953-ban megjelent rendelet az anya- és gyermekvédelem érdekében felemelte a három és ennél több gyermek után járó családi pótlék összegét. Eleget tett egyúttal a szocialista gazdálkodás útjára lépett parasztság jogos kívánságának és családi pótlékot biztosított a termelőszövetkezetek tagjainak is. [...] Az 1958. évi rendeletben már erőteljesen és pozitív irányban érvényesül a dolgozók többéves közreműködése alapján szerzett tapasztalat, számos rendelkezés egyszerűbbé vált.

A jelentős fejlődés ellenére 1958–1959-ben mind sürgetőbben vetődött fel a többgyermekesek problémája a családi pótlékkal kapcsolatban. A családi pótlék összegét emelték, de az árrendezés okozta többletterhek miatt a többgyermekes családok gondjai lényegesen nem csökkentek, az időközben végrehajtott béremelések a gyermektelen és a többgyermekes családok közötti aránytalanságokat stabilizálták, minthogy 1953-tól 1959-ig a családi pótlék összegében nem történt változás.

Az 1959. évi rendelet három és több gyermek után járó családi pótlékot, valamint az egyedülálló dolgozó nők részére járó családi pótlék összegét jelentősen felemelte. [...] Az MSZMP IX. kongresszusának javaslatára a két gyermek után járó havi 75 Ft családi pótlékot 1965-ben havi 200 Ft-ra emelték fel. A rendelkezés a családi pótlékra jogosult családok mintegy 58%-át érintette, és ez számukra évi 520 millió Ft többletjövedelmet jelentett.

A családi pótlékra jogosultak köre

A családi pótlékra jogosultak körének meghatározásánál az ország felszabadulását követően elsődleges feladat volt a jogosultságot függetleníteni a munkáltatótól, az üzem jellegétől és a foglalkoztatott létszámtól. [...] Az emberről való gondoskodás megkövetelte, hogy a jogosultságot mindinkább a dolgozó munkavégzése határozza meg. Ennek az elvnek gyakorlati megvalósítására csak fokozatosan kerülhetett sor. A fokozatosságot a munkajogi és egyéb jogviszonyok tisztázása, valamint a népgazdaság teherbíró képessége kívánta meg. Abban a termelési ágban, amelyben a nagyüzemi termelési és jövedelemelosztási viszonyok megközelítően azonosan alakultak ki, viszonylag rövid idő alatt rendeződött a családi pótlékra jogosultak köre.

Azt az elvet ugyanis, hogy a nemzeti jövedelemből elsősorban azoknak a problémáját kell megoldani, akik létrehozásában rendszeres munkájukkal közreműködtek, a családi pótlék vonatkozásában is fokozottabban érvényesíteni kellett. Ennek figyelembevételével a családi pótlékra jogosultak körét indokolt volt a munkaviszonyban álló, betegségi biztosításra kötelezett dolgozókra kiterjeszteni. Hazánkban szocialista jövedelemelosztási viszonyok uralkodnak, ami azt is jelenti, hogy csak olyan munkaviszonyban nyújt alapot a családi pótlékra jogosultságra, amely a dolgozó fő megélhetési forrása, vagyis családi pótlékra azok jogosultak, akik a munkaviszonyban végzett rendszeres munkateljesítésért ellenszolgáltatásként kapott munkabérből fedezik saját és családtagjaik életfenntartását, kulturális és egyéb kiadásait.

Családipótlék-rendszerünkben a mezőgazdasági tsz-tagok családi pótlékra jogosultságának feltételei lényegesen eltértek – és még jelenleg is eltérnek – az ipari dolgozók és a velük azonos elbírálás alá tartozó dolgozókra vonatkozó feltételektől.

A családipótlék-szolgáltatás különbözősége egyrészt a bérből és fizetésből élő dolgozók és a tsz-tagok között, másrészt a termelőszövetkezeten belül a munkaviszonyban állók és a tsz-tagok között feszültséget teremtett. Szükségszerűen felvetődött, hogy a családi pótlékot e területen is fokozatosan úgy fejlesszük, hogy mind a feltételek, mind az összecszerűség tekintetében a bérből és fizetésből élő dolgozókéhoz hasonló rendszer alakuljon ki. Az MSZMP IX. kongresszusának határozata értelmében a tsz-tagok családi pótléka 1970-ig éri el a bérből és fizetésből élők családi pótlékának a színvonalát.

A családi pótlék mértéke

Az ár- és bérrendezés hatásának kiegyensúlyozására – 1966. február hónapjában – gyermekenként havi 50 Ft-tal ismét emeltük a családi pótlékot. Ennek alapján két gyermek után havi 300 Ft, három gyermek után 510, minden további gyermek után további 170 Ft a családi pótlék. Ez a rendelkezés több mint 600 000 családra terjed ki.

A családi pótlékban részesülő családok és gyermekek száma, a folyósított családi pótlék összege

Év	Családi pótlékban részesült		Családi pótlék kiadás (millió Ft)
	családok	gyermekek	
	száma		
1950	595 400	1 094 000	303
1955	462 000	1 197 100	772
1960	569 600	1 405 000	1391
1965	600 100	1 419 900	1560
1966	670 800	1 554 000	2551
1967	666 800	1 525 000	2709

A családi pótléknak, mint a gyermek eltartásához nyújtott juttatásnak mértéke és jelentősége

Alkotmányunk szerint minden munkaképes polgárnak joga, kötelessége és becsületbeli ügye, hogy képességei szerint dolgozzék. Szocialista társadalmi rendszerünk alapja tehát a munka. A dolgozót végzett munkájának mennyiségétől és minőségétől függően munkabér illeti meg. [...] Társadalmunkban azonban a munkások és alkalmazottak életszínvonalát nemcsak az egyéni munkabér határozza meg. Az egyéni munkabért különböző szociális, kulturális stb. juttatások egészítik ki. [...] A munkások és alkalmazottak tágabb értelemben vett reáljövedelme tehát az egyéni reálbérből és a dolgozók szociális és kulturális szükségleteire fordított társadalmi juttatásokból tevődik össze.

Ebből következik az is, hogy a dolgozók életszínvonalának alakulását nem lehet csupán a munkabérek vizsgálata alapján megítélni. A szocialista bérezés alapelve, mely szerint egyenlő munkáért egyenlő a bér, tartalmazza azt a tényt is, hogy – ha csak a béreket vizsgáljuk – a családos és a családdal nem rendelkező dolgozók életkörülményei és anyagi helyzetük között különbségek vannak. Lényegesen nagyobb anyagi terhek hárulnak a családos – különösen a nagycsaládos – dolgozókra. Anyagi helyzetük tehát jelentősen befolyásolja, meghatározza a gyermekek száma.

A szocialista állam törekvése többek között arra is irányul, hogy a dolgozók életszínvonalában a család tagjainak száma alapján kialakult különbségeket a szociális és kulturális juttatások révén enyhítse, a gyermekes, a többgyermekes családok anyagi terheit könnyítse. [...] A családos és a nem családos dolgozók élet- és anyagi körülményei közötti különbség mértéke és mennyisége határozza meg a szociális célú juttatások összecszerúségét. Ily módon a szociális alapok és közöttük a családi pótlék céljára megállapított rész – szocializmust építő társadalmunkban – a jövedelemelosztás egyik igen fontos eszköze is. [...] A családi pótlék tehát a társadalombiztosítás keretében a családos dolgozóknak nyújtott anyagi ellátás, amelynek célja az egyéb szociális juttatásokkal együtt enyhíteni azt a különbséget, amely a családos és a nem családos dolgozók élet- és anyagi körülményei között fennáll.

A szocialista állam egyre többet fordít a szociális juttatások színvonalának az emelésére. Minél többet nyújt az állam a szociális alapból a többgyermekes dolgozóknak, annál inkább csökkenti a különbséget a nem családos dolgozók helyzetéhez képest. Ez egyben meghatározza azt is, hogy a családi pótlékot milyen ütemben és mértékben szükséges növelni.

Minél több társadalmi juttatás: bölcsőde, óvoda, napközi otthon, tanulószoba, diákotthon, menza stb. áll a gyermekek rendelkezésére, annál kevesebb a családos dolgozók anyagi terhe. Következésképpen mindaddig, amíg jelentős a különbség a családos és a családdal nem rendelkező dolgozók életszínvonala között, a családi pótlék keretében nyújtott pénzbeli és egyéb társadalmi juttatásokat összességében is növelni kell. Mindaddig, amíg a társadalmi juttatások a szükségleteket megközelítő színvonalat nem érik el, indokolt a családi pótléknak – mint pénzbeli juttatásnak – az emelése. Indokolt tehát a pénzbeli és a társadalmi juttatások alakulását folyamatosan figyelemmel kísérni, mert meghatározóak a családi pótlék összességének fejlesztése szempontjából.

A családi pótlék a társadalmi juttatások rendszerében

A családi pótlék feltételeinek, mértékének vizsgálatánál, fejlesztési irányának meghatározásánál figyelemmel kell lenni arra, hogy a családi pótlék jelentősége túlnő a társadalombiztosítás keretein, a családvédelem jelentős tényezője. Pártunk IX. kongresszusa erre vonatkozóan – többek között – határozatban mondta ki, hogy az átgondolt és széles körű gazdasági, szociális, egészségügyi intézkedésekkel egyidejűleg, a jövőben nagyobb figyelmet kell szentelni a családvédelem, a gyermeknevelés kérdéseinek.

A családvédelem igen összetett, bonyolult feladatokat foglal magában s e körben helyezkedik el a családi pótlék is. A családi pótlék elsődlegesen a születendő gyermekek számának függvénye és másodlagosan kapcsolódik be a gyermeknevelés céljait szolgáló társadalmi juttatások rendszerébe. Hazánkban az élve született gyermekek száma 1956 óta jelentős számban csökkent, az utóbbi években jelentkező javulás ellenére is az 1000 lakosra jutó 13 élve született gyermek nemzetközi viszonylatban alacsony arány.

Népesség száma, élve születések (fő)

Év	Népesség január elsején	Élve született gyermekek	Természetes szaporodás	Csecsemő halottak száma
1938	9 138 000	182 200	51 600	23 900
1946	9 015 000	169 100	33 600	19 700
1950	9 293 000	195 600	88 700	16 800
1955	9 767 000	210 400	112 600	12 600
1960	9 961 000	146 500	44 900	7000
1965	10 135 000	133 000	24 900	5200
1967	10 197 000	148 900	39 400	5500

A népszaporulat komplex intézkedések nélkül nem növelhető, s ehhez kapcsolódik, hogy a szociálpolitikai feladatok között gondoskodni kell a bölcsődék és napközi otthonok fejlesztéséről, az iskolai férőhelyek számának bővítéséről, a családi pótlék összege további növelése lehetőségeinek megteremtéséről.

A gyermekgondozási segély

A családvédelem céljaira nyújtott társadalmi juttatások rendszerét egészíti ki az MSZMP IX. kongresszusa határozata alapján 1967. január elsejei hatállyal életbe lépett gyermekgondozási segély. [...] A gyermekgondozási segély a legklasszikusabban tükrözi az egyén, a család, a vállalat és a társadalom érdekeinek az összhangját. Ez elsősorban az anyák és gyermekeik helyzetében fejeződik ki.

A felszabadulás óta fokozatosan emelkedett a számuk és ma már a foglalkoztatottaknak csaknem a felét teszik ki azok a nők, akik üzemekben, szövetkezetekben, hivatalokban dolgoznak, és közben nevelik, gondozzák gyermekeiket, ellátják családjukat is. A dolgozó anyák egy részének azonban nagy gondot okoz, hogy nem tudják gyermekeiket a lakásukhoz közel lévő vagy üzemi bölcsődékben, óvodában elhelyezni. Sokan kénytelenek fizetés nélküli szabadságot igénybe venni, hogy gyermekeiket gondozhassák. Ezáltal viszont csökken a család jövedelme. A vállalatoknál is gyakran problémát okozott a kisgyermekét gondozó, ápoló anya hiányása a munkahelyről, mert a vállalatnak általában nem volt lehetősége arra, hogy új munkaerő felvételével a hiányzó anya helyettesítéséről gondoskodjon. Ezt a problémát mindkét fél szempontjából kedvezően oldotta meg a gyermekgondozási segély igénybevételének a lehetősége.

A gyermekgondozási segély rendszere lehetővé teszi, hogy az anya otthon maradjon gyermeke két és fél éves koráig. A segély folyósításának tartama alatt a dolgozó nő munkajogi és társadalombiztosítási helyzete lényegében ugyanaz, mintha ténylegesen dolgozna. A gyermekgondozási segély folyósításának időtartamát – például a nyugdíj szempontjából – szolgálati időnek tekintik. A dolgozó nő a gyermekgondozási segély lejártával eredeti munkakörébe vagy ennek hiányában hasonló munkakörbe kerül.

Megoldásra váró feladatok

In: Gál László et al.: Szociálpolitikánk két évtizede.
Budapest, 1969, Táncsics. 205–210.

A szemelvény összegzését adja a magyarországi szociálpolitikának az 1960-as évek végén. A szerzők hangsúlyt helyeznek az elért eredményekre, és a korabeli kommunista politikai nyelvezetnek megfelelően felvázolják a jövőben elérendő célokat. A forrásrészlet rávilágít arra is, hogy az 1960-as években folytatódott az 1950-es években kialakult tendencia, miszerint a szociálpolitika másodlagos szerepet töltött be a gazdasági és más politikai célok mögött.